

УДК 378.1.37

Освітні імперативи під час підготовки компетентного фахівця

Іпполітова І.Я.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Селезньова Г.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

У статті доведено, що одним із напрямів підвищення якості освіти є використання в навчальному процесі дистанційної форми навчання яка дає змогу поєднати отримані знання і практичне їх застосування, на основі самостійного навчання студента. Визначено вимоги до застосування та особливості здійснення дистанційного навчання. Обґрунтовано, що запровадження такої моделі навчання дасть студентам змогу не тільки підвищити рівень своєї компетентності, здобути практичний досвід, сформувати додатковий набір необхідних навичок ще під час навчання, а й стати більш конкурентоспроможними на ринку праці під час пошуку першого робочого місця.

Ключові слова: якість освіти, компетентний фахівець, дистанційне навчання, самостійна робота студентів, дескриптори Національної рамки кваліфікацій.

Ипполитова И.Я., Селезнева Г.А. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИМПЕРАТИВЫ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КОМПЕТЕНТНОГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье доказано, что одним из направлений повышения качества образования является использование в учебном процессе дистанционной формы обучения, которая позволяет совместить полученные знания и практическое их применение на основе самостоятельного обучения студента. Определены требования к применению и особенности осуществления дистанционного обучения. Обосновано, что введение такой модели обучения позволит студентам не только повысить уровень своей компетентности, получить практический опыт, сформировать дополнительный набор необходимых навыков еще во время учебы, но и стать более конкурентоспособными на рынке труда при поиске первого рабочего места.

Ключевые слова: качество образования, компетентный специалист, дистанционное обучение, самостоятельная работа студентов, дескрипторы Национальной рамки кваліфікацій.

Ippolitova I.Ya., Seleznova H.O. EDUCATIONAL IMPERATIVES IN THE TRAINING OF A COMPETENT SPECIALIST

In the article it has been determined that one of the ways to improve the quality of education is using a distance learning form in the learning process, which allows to combine the acquired knowledge and their practical application on the basis of an independent student training. The requirements for application and the features of the implementation of distance learning have been defined. It has been justified that the implementation of this educational model can help students not only raise their level of competence, get practical experience, create additional skills during study but it can also help to become more competitive in the labour market when looking for the first job.

Keywords: quality of education, competent specialist, distance learning, independent work of students, the descriptors of the National Qualifications Framework.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтеграція до європейського освітнього простору вимагає перегляду питань якості освіти, зокрема вищої. Принциповим моментом є формування вищим навчальним закладом компетентних фахівців, які є не тільки носіями конкурентоспроможних знань, а й здатні використовувати набуті знання та

уміння на практиці, оскільки підприємства не бажають витрачати власні кошти на додаткове навчання персоналу, для яких вони є першим робочим місцем. Одним із напрямів підвищення якості освіти є використання в навчальному процесі дистанційної форми навчання, яка дає змогу поєднати отримані знання і практичне їх застосування на основі

самостійного навчання студента [1] та отримати досвід у вирішенні практичних завдань шляхом самостійної організації їх виконання.

Під час навчального процесу необхідно враховувати основний базовий принцип методології «Тюнінг», який передбачає, що під час розроблення та реалізації освітніх програм слід домагатися як можна більш гармонічної відповідності і погодженості визначених результатів навчання, набору формованих у студента компетентностей між вищими навчальними закладами та потенційними роботодавцями. Результати навчання – формулювання того, що повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання. Компетентності, своєю чергою, являють собою динамічне поєднання знань, розуміння, навиків, умінь та здатностей. Здобуття, формування та розвиток компетентностей є метою навчальних програм вищих навчальних закладів [2]. Зосередження уваги вищими навчальними закладами на внутрішніх чинниках, що впливають на якість освіти, та врахування зовнішніх чинників під час формування компетентного фахівця дадуть змогу задовольнити майбутні потреби роботодавців та вимоги ринка праці, які постійно змінюються.

Для досягнення цієї мети в межах навчальних дисциплін, які становлять навчальні програми, мають розроблюватися та використовуватися спеціальні методи навчання. В основі таких методів лежить діяльність студента, спрямована не тільки на отримання знань, а й на їх здобування шляхом виконання завдань, які дають змогу самостійно, але під контролем викладача опанувати предмет, розбиратися в ньому та використовувати у подальшій практичній діяльності. Ці вимоги можуть бути забезпечені активним запровадженням дистанційного навчання на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями підготовки компетентних фахівців займається широке коло як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: С.І. Архангельський, Н.В. Буланова, Г. Нестеренко, П.І. Підкасистий, В.С. Пономаренко, О.І. Скафа та ін. [1, 3-7]. Інтеграцією дистанційної форми навчання в освітній процес займалися такі науковці, як В.Ю. Биков, В.М. Кухаренко, Н.Г. Сиротенко, О.В. Рибалко, Ю.М. Богачков, Н.І. Мачинська, М.Я. Нагірняк, С.М. Мигович та ін. [8–10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно уточнити, як

використовувати в навчальному процесі дистанційну форму навчання, яка б дала змогу поєднати отримані знання і практичне їх застосування на основі самостійного навчання студента для підвищення якості освіти випускників вищих навчальних закладів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження викликів, які висуває сьогодення під час формування компетентного спеціаліста, здатного до самостійного навчання та отримання всіх необхідних складників професійної компетентності відповідно до дескрипторів Національної рамки кваліфікацій шляхом дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через темп інформації та нових знань, що постійно пришвидшується, використання дистанційних форм і методів навчання дає змогу сприяти індивідуалізації процесу професійного становлення, мотивує студентів до самостійної роботи, формує в них інформаційну культуру, налаштовує на оволодіння інноваційними засобами здобуття та застосування інформації та налаштовує на продовження навчання протягом життя. Проте запровадження дистанційного навчання потребує:

- 1) визначення принципів організації та функціонування;
- 2) формування організаційно-управлінської системи підтримки;
- 3) розроблення нормативно-правового забезпечення;
- 4) розроблення теоретичних, науково-психологічних основ і конкретних методик дистанційного навчання з урахуванням соціокультурної, професійної, етнічної, віково-психологічної та іншої специфіки користувачів дистанційного навчання;
- 5) визначення критеріїв, засобів і систем контролю якості;
- 6) формування матеріально-технічного забезпечення навчальних дисциплін та їх супроводу;
- 7) вдосконалення інформаційно-комунікаційної інфраструктури для реалізації освітніх технологій.

Окрім того, під час запровадження дистанційного навчання в освітній процес необхідно враховувати певні його особливості (табл. 1).

Наведені особливості здійснення процесу дистанційного навчання визначають значні переваги як для викладача, так і студента, який навчається. Переваги дистанційного навчання: зручність, гнучкість і мобільність,

Таблиця 1

Особливості дистанційного навчання [8–10]

№ п/п	Особливість	Зміст
1.	Віддаленість	відстань не є перешкодою для ефективного освітнього процесу
2.	Асинхронність	у процесі навчання студент і викладач працюють за зручним для кожного розкладом
3.	Викладання	потребує значних попередніх навчально-методичних розробок викладача та використання спеціалізованих засобів навчання та форм контролю
4.	Інформаційні технології	використовуються всі види інформаційних технологій, серед яких – комп'ютерні мережі, мультимедійні системи тощо
5.	Статус студента	вимагається виняткова активність на основі самомотивації, самоорганізації, працелюбності, а також необхідний початковий рівень освіти
6.	Статус викладача	викладач виступає координатором пізнавального процесу, коректує курс, який вивчається, консультує, спрямовує, керує навчальними проектами і т. д.

модульність, інтерактивність, паралельність, охоплення великої аудиторії, рентабельність, соціальність, просторово-часова незалежність, самостійність, інтернаціональність, оперативність, інформаційність, комунікаційність, відсутність географічних кордонів, педагогічне значення, психологічний вплив, економічність, ергономічність [8–10]. Проте ключовими характеристиками є самостійність навчання та незалежність від простору та часу. Для виявлення розуміння сутності дистанційного навчання та сприйняття його методів серед студентів денної форми навчання (IV курс бакалаврату та I курс магістратури) було проведено опитування, яке показало такі результати.

Більшість опитуваних студентів магістратури (41,8%) вважає, що дистанційне навчання є доповненням денної форми навчання, тоді як 7,3%, навпаки, розглядають його як альтернативу денному. 34,5% розглядають ДН як самостійне освоєння досліджуваного матеріалу, 23,6% вважають окремою формою навчання. На питання: «Що Ви розумієте під дистанційним навчанням?» одностайної відповіді не було. Більшість опитуваних (36,4%) вважає, що це сукупність педагогічних технологій, що базуються на принципах відкритого і комп'ютерного навчання та активних методах навчання у спілкуванні в інформаційному освітньому просторі для організації освіти користувачів, розподілених у просторі та часі.

Серед основних переваг дистанційного навчання студентами було виділено, передусім, можливість виконання завдань у зручний час (85,5%), на другому місці – власний темп навчання (56,4%), на третьому місці – гнучкість (54,5%). Окрім цього, до переваг було

віднесено паралельність навчання (32,7%) та використання інформаційних технологій (29,1%).

До основних недоліків даної форми навчання було віднесено слабкий контроль та взаємодію між викладачем та студентами (47,3%), слабка мотивація навчання (45,5%), оцінювання результатів (16,4%). Більшість опитуваних вважає, що дистанційне навчання сприяє розвитку особистості (72,7%), лише 16,4% мають зворотну думку, 10,9% відповіли, що денна форма навчання сприяє розвитку особистості краще, ніж дистанційна.

Серед можливостей, які надає дистанційне навчання, більшістю опитуваних було виділено зручність навчання (76,4%). 43,6% респондентів відзначили саморозвиток, 14,5% – широкий діапазон навчального матеріалу, 12,7% – напрацювання самостійного досвіду. Що стосується інформації, яка, на думку опитуваних, має бути представлена студенту викладачем для вивчення певної навчальної дисципліни під час дистанційного навчання, то судження студентів щодо їх наявності на сайті розподілилися так: лекції – 92,7%; завдання для практичних занять – 90,9%; завдання для лабораторних робіт – 27,3%; тестові завдання – 27,3%; завдання для самостійної роботи – 67,3%; нормативно-правова база – 27,3%; додаткова інформація – 16,4%; література за навчальною дисципліною – 20%; технологічна карта – 49,1%; корисні посилання на Інтернет-джерела – 23,6%.

Такі результати дають можливість зазначити, що не всі з опитуваних розуміють сутність дистанційного навчання як форми, що базується, насамперед, на самостійній роботі студента. Питання щодо найбільш прийнятної

форми представлення лекцій показали, що більшість опитуваних вважає представлення лекційного матеріалу у вигляді презентації за темою (52,7%), 45,5% воліють мати конспект у вигляді файлу, а 14,5% – відео- та аудіоматеріали. Що стосується форм здійснення контролю та оцінювання результатів навчання, то більшість респондентів найбільш прийнятною формою назвала виконання практичних та індивідуальних робіт (67,3%). 45,5% вважають такою формою тестування, яке оцінюється системою автоматично, і лише 5,5% назвали опитування в асинхронному режимі.

Проте основна роль дистанційної освіти полягає у розвитку самостійності студента як особистісної характеристики, необхідної протягом усього життя. Оскільки самостійна робота в системі дистанційного навчання є основним елементом навчальної діяльності, то серйозної уваги потребують методики розроблення матеріалів для дистанційних курсів. Вони повинні враховувати особливості залежно від предметної галузі, особливо це

стосується таких видів навчальних занять, як самостійне вивчення навчального матеріалу, практичне заняття, лабораторне заняття, а також контрольні заходи.

Необхідність входження України до європейського освітнього простору, збалансування національних інтересів, ринку освітніх послуг і ринку праці, підвищення якості та ефективності підготовки кадрів були передумовами розроблення нової сучасної та відповідної до потреб ринку праці Національної рамки кваліфікації (НРК). НРК – це системний і структурований за кваліфікаційними рівнями та компетентностями узагальнений опис кваліфікацій [11]. З її прийняттям виникли якісні зміни щодо формування базових компетентностей майбутнього фахівця. Оскільки нині кожен кваліфікаційний рівень НРК характеризується чотирма базовими дескрипторами, а саме знанням, умінням, комунікацією, автономністю і відповідальністю, то під час здійснення дистанційного навчання їх необхідно враховувати (табл. 2).

Таблиця 2

Враховання дескрипторів Національної рамки кваліфікацій під час дистанційного навчання

Дескриптори національної рамки кваліфікацій					
		Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
Складові елементи навчального процесу	Організаційна форма проведення заняття	Лекція	Практичні, лабораторні, семінарські заняття		Самостійна робота, контрольна робота
	Форма передачі інформації викладачем	Текст лекції в електронному вигляді, аудіо-, відеолекції, навчальні відеофільми, презентації, нормативні та законодавчі матеріали	Електронна пошта, представлення тестових, розрахункових та інших завдань на сайті дистанційного навчання	Електронна пошта, чати, форуми, відеоконференції	Електронна пошта, виконання тестових, розрахункових та інших завдань на сайті дистанційного навчання
	Засоби організації взаємодії з викладачем (онлайн-консультації, чат, форум ел. пошта)	Навчальні посібники, довідники, дидактичні матеріали, електронні ресурси, електронні навчальні комплекси	Електронні ресурси, електронно-навчальні комплекси, тренажери, тестувальні засоби, симуляції	Аудіо-, відеозасоби	Комп'ютерні програми навчального призначення, виконання контрольних завдань
	Мета навчання	Передача інформації	Отримання навичок	Зміна моделі мислення	
	Модель викладання	Орієнтація на викладача	Орієнтація на студента	Орієнтація на створення навчальних груп	
	Технологія викладання	Репродуктивні технології	Активні, інтерактивні	Технології навчання «наживо»	Технології навчання у співпраці

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, вищі навчальні заклади повинні ставити перед собою важливі завдання, що стосуються підвищення якості як учбової діяльності студентів, так і якості викладання навчальних дисциплін під час дистанційного навчання. Освітня діяльність, спрямована на задоволення різноманітних потреб суспільства, держави, роботодавців, випускників, ринку праці, повинна здійснюватися основі НРК. Отже, використання сучасних технологій навчання, таких як дистанційна освіта, у вищому навчальному закладі створює додаткові умови для індивідуалізації навчання та формування принципово нового мислення, спрямованого на постійний розвиток та самонавчання особистості.

У межах дистанційного навчання основна увага приділяється самостійному навчанню студентів, яке можливе лише за умови ефективно організації та контролю самостійної роботи студента.

Аналіз наукових публікацій [1; 3; 4; 6; 12; 13] показав, що в науковій літературі домінує два основні підходи до визначення поняття «самостійна робота». По-перше, самостійна робота студента (СРС) розглядається як вид діяльності, стимулюючий активність, самостійність, пізнавальний інтерес, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації; по-друге, як система заходів або педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів. Отже, у процесі організації СРС необхідно враховувати дані підходи і забезпечувати їх тісний взаємозв'язок. Іншими словами, система СРС повинна забезпечувати активність студентів в учбовому процесі, сприяти поглибленню і розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню прийомами процесу пізнання, розвитку пізнавальних здібностей. Саме тому самостійна робота стає головним резервом підвищення ефективності підготовки фахівців.

Таким чином, мета самостійної роботи полягає, насамперед, у формуванні прикладних умінь і навичок самостійного навчання шляхом використання комплексу методичного забезпечення учбового процесу.

Оскільки самостійна робота включає відтворюючі і творчі процеси в діяльності студента, розрізняють три рівні самостійної роботи студентів [13]:

1. Репродуктивний (тренувальний) рівень. Передбачає проведення тренувальної самостійної роботи за зразком: рішення задач, заповнення таблиць, схем і т. д. Пізнавальна

діяльність студента виявляється в пізнаванні, осмисленні, запам'ятовуванні. Мета такого роду робіт – закріплення знань, формування вмінь, навичок.

2. Реконструктивний рівень. Націлений на складання плану тез, анування, перебувду рішень. На цьому рівні можуть виконуватися розрахункові завдання, есе, аналітичні огляди.

3. Творчий, пошуковий. Творча самостійна робота вимагає аналізу проблемної ситуації, отримання нової інформації. Студент повинен самостійно провести вибір засобів і методів рішення (учбово-дослідницькі завдання, курсові і дипломні проекти, наукові публікації: тези конференції або наукова стаття). Види самостійної роботи виділяються залежно від форми організації учбового процесу. В умовах очної форми навчання під самостійною роботою слід розуміти сукупність усієї самостійної діяльності студентів як в учбовій аудиторії, так і зовні неї, у контакті з викладачем і за його відсутності. Але самостійна робота в умовах дистанційного навчання, яке не передбачає проведення аудиторних занять, має включати:

– самостійну роботу під контролем викладача у формі консультацій, заліків та іспитів, які здійснюються дистанційно у синхронному та асинхронному режимах, використовуючи форум, чат, соціальні мережі, електронну пошту, аудіо- та відеоконференції тощо;

– самостійну роботу під час виконання студентом домашніх завдань учбового і творчого характеру.

Тобто структурно СРС можна розділити на дві частини: самостійну роботу, що організовується викладачем, і самостійну роботу, яку студент організовує на свій розсуд, без безпосереднього контролю з боку викладача (підготовка лабораторних і практичних завдань, виконання індивідуальних завдань та проектів, заліків, колоквиумів і т. п.). Для самостійної роботи, яку студент організовує на свій розсуд для оволодіння дисципліною та отримання відповідних компетентностей, необхідно забезпечити наявність: банка практичних і тестових завдань різного ступеня складності з відповідями для перевірки правильності їх рішення; списку основної і додаткової літератури, що рекомендується; питань для самопідготовки і самодіагностики.

Види СРС у дистанційній формі навчання різноманітні: підготовка і написання есе, докладів, інших письмових робіт на задані теми; рішення задач, виконання лаборатор-

них робіт; анотація статей; підбір і вивчення літературних джерел; розроблення і складання різних планів і схем; проведення розрахунків та ін.; виконання індивідуальних завдань, спрямованих на розвиток у студентів самостійності й ініціативи (індивідуальне завдання може одержувати як кожний студент, так і частина студентів групи); виконання курсових проектів і робіт; підготовка до участі в науково-практичних конференціях, оглядах та ін. При цьому контроль виконання може здійснюватися як синхронно (під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР) через чат, форум, соціальні мережі), так і асинхронно у зручний для викладача час.

Велика частка перерахованих видів самостійних робіт може бути складена для різних рівнів самостійної учбової діяльності студентів. Для організації й успішного функціонування самостійної роботи студентів в умовах дистанційної форми навчання необхідні: комплексний підхід до організації СРС по всіх видах аудиторної і внеаудиторної роботи; поєднання всіх рівнів СРС; забезпечення контролю над якістю виконання (шляхом розроблення критеріїв і проведення консультацій); форми контролю.

Для врахування перерахованих вимог в умовах дистанційного навчання необхідно розробляти план самостійної роботи студента, в якому пропонуються різні види СРС для її різних рівнів. Завдання для самостійної роботи повинні відповідати цілям різного рівня, відображати зміст конкретної дисципліни, включати різні види і рівні пізнавальної діяльності студентів і сприяти формуванню загальних і професійних компетентностей. Формування загальних і професійних компетентностей у процесі СРС можливо тільки у разі забезпечення двох основних складників ефективної самостійної роботи під час дистанційного навчання:

- комплексу методичного забезпечення самостійної роботи, що включає: учбову літературу (електронні варіанти текстів і конспектів лекцій, навчальні і методичні посібники, збірники задач, методичні рекомендації щодо їх розв'язання, відеолекції, відеоматеріали), систему завдань для самостійної роботи (банки завдань і задач, тематика есе, перелік тем для самостійного опрацювання, список статей для анотування тощо), які доставляються студентам за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

- системи поточного і заключного контролю (план самостійної роботи з указівкою

видів СРС і системою оцінювання, питання для контролю, банк тестових і практичних завдань різного ступеня складності для поточної перевірки знань та іспитів).

Як уже наголошувалося, самостійна робота студентів повинна супроводжуватися ефективним, безперервним контролем та оцінкою її результатів. Отже, однією з умов ефективності СРС є контроль над організацією і ходом самостійної роботи і заходів, що заохочують студента на її якісне виконання. Контроль СРС повинен бути мотивуючим чинником освітньої діяльності студента, що зумовлює необхідність включення результатів виконання СРС у показники поточної успішності. Система контролю має носити систематичний характер, будуватися як на основі оперативного зворотного зв'язку (передбаченого у структурі навчального матеріалу, оперативного звернення до викладача або консультанта курсу в будь-який зручний для слухача час), автоматичного контролю (через системи тестування), так і відстроченого контролю.

У зв'язку із цим пропонується такий підхід до контролю й оцінки результатів самостійної роботи: бали, отримані за наслідками виконання обов'язкових видів СРС, формують оцінку поточної успішності; підведення підсумків та оцінка результатів факультативних видів самостійної роботи здійснюються під час індивідуально-консультативної роботи з викладачем; бали, отримані по цих видах СРС, формують додаткові бали, які враховуються під час підведення результатів модульного контролю.

У межах виконання обов'язкових видів СРС контролю та оцінюванню підлягають: результати виконання тестових завдань (оцінювання, можливо, автоматичне, проводиться системою); результати самостійної роботи з виконання практичних завдань, які мають бути регламентовані за часом виконання; результати опитування за окремими темами або за змістовими модулями, яке регламентовано за часом виконання. У межах виконання факультативних видів СРС контролю та оцінюванню підлягають: результати самостійної роботи з виконання практичних завдань підвищеної складності; результати виконання досліджень науково-теоретичного та практичного характеру (публікація у збірці статей, участь у конференціях, публікація тез, розгляд практичних аспектів застосування теоретичних положень дисципліни тощо); активність студента під час обговорення проблемних питань, а також аргументованість та

повнота наданих суджень, цитування джерел, доказ висновків тощо.

Висновки з цього дослідження.

У статті визначено основні вимоги до запровадження дистанційного навчання з урахуванням дескрипторів Національної рамки кваліфікацій під час його здійснення. Досліджено особливості самостійної роботи студентів як основи дистанційного навчання за видами і рівнями для формування професійних і загальних компетентностей студента, запропоновано різні види СРС для її різних рівнів. Використання даного підходу до організації і контролю самостійної роботи студента в межах дистанційного навчання дасть змогу підвищити його

ефективність і сформувати необхідні для майбутньої професійної діяльності знання, уміння і навички, а також забезпечити активність і творчий підхід до прийняття управлінських рішень. Запровадження такої моделі навчання дасть студентам змогу не тільки підвищити рівень своєї компетентності, здобути практичний досвід, сформувати додатковий набір необхідних навичок ще під час навчання, а й стати більш конкурентоспроможними на ринку праці під час пошуку першого робочого місця.

Перспективами подальших досліджень є визначення особливостей та вивчення практики запровадження дистанційної освіти вищими навчальними закладами України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пономаренко В.С. Проблемы подготовки компетентных экономистов и менеджеров в Украине : [монография] / В.С. Пономаренко. – Х. : ИНЖЭК, 2012. – 352 с.
2. Національний освітній глосарій: вища освіта / Авт.-укл. І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш [та ін.] ; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. – К. : Плеяди, 2011. – 100 с.
3. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
4. Педагогика и психология высшей школы : [учеб. пособ.] / М.В. Буланова-Топоркова [и др.] ; под ред. М.В. Булановой-Топорковой. – Ростов н/Д. : Феникс, 2002. – 543 с.
5. Нестеренко Г. Роль системи освіти у становленні української політичної нації / Г. Нестеренко // Філософія освіти. – 2006. – № 2(4). – С. 177–186.
6. Пидкасистый П.И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов : [учеб. пособ.] / П.И. Пидкасистый – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 112 с.
7. Скафа О.І. Наукові засади методичного забезпечення кредитно-модульної системи навчання у вищій школі : [монографія] / О.І. Скафа, Н.М. Лосєва, О.В. Мазнєв. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 380 с.
8. Биков В.Ю. Технологія створення дистанційного курсу : [навч. посіб.] / В.Ю. Биков [та ін.] ; за ред. В.Ю. Бикова та В.М. Кухаренка – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.
9. Мачинська Н.І. Дистанційне навчання – новітня технологія підготовки фахівців у вищому навчальному закладі / Н.І. Мачинська, М.Я. Нагірняк // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. – Ч. 1. ; за ред. М.М. Козяра та Н.Г. Ничкало. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – 270 с.
10. Мигович С.М. Огляд сучасного стану дистанційного навчання в Україні / С.М. Мигович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_10/mygovich/2012-mygovich-ossdnu.pdf.
11. Мирошниченко А. Национальная рамка квалификаций в Украине / А. Мирошниченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1251>.
12. Афанасьєв М.В. Тренінг формування компетенцій з економіки підприємства : [навч. посіб.] / М.В. Афанасьєв, І.В. Гондарєва, Д.О. Тищенко. – Х. : ІНЖЕК, 2010. – 328 с.
13. Шишкин В.П. Планирование, организация и контроль внеаудиторной самостоятельной работы студентов / В.П. Шишкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www/nntu.ru/RUS/NEWS/t1_d25/htm.